

przestało wychodzić dopiero w okresie okupacji. Wyżej wymienione towarzystwo wydało w 1874 r. po raz drugi *Knihy devatery Všeřda* (wydawca H. Jireček). Niedokładność tej edycji i nowe legendy apologetyczne sprawiły, że postać Všeřda wyrosła ponad miarę i fałszywie była interpretowana jego działalność. W XX w. Všeřda nazwano najslawniejszym pisarzem — prawnikiem w całej Słowiańszczyźnie.

Przedstawiając w tak ciekawy sposób historię zapatrywań na postać Všeřda w ciągu kilku stuleci, prof. Vaněček stara się dać właściwy pogląd na to zagadnienie. Podkreśla znaczenie i wagę *Knih devaterych*, stanowiących ważny etap w rozwoju czeskiej literatury prawniczej tak w zakresie metody przedstawienia, jak i języka. Podkreśla też ważną rolę polityczną, jaką dzieło to w swoim czasie spełniło, pozytywną i postępową. Podkreśla dalej znaczenie Všeřda jako humanisty, który jednak tkwił na gruncie czeskiego ojczystego prawodawstwa, na gruncie patriotyzmu. Artykuł kończy się apelem o dokonanie naukowej edycji dzieł Všeřda, o naukowe opracowanie ich treści. Dzieła Všeřda są nieocenionym źródłem poznania ustroju społecznego i prawnego Czech z przełomu XV/XVI w. Należy na zakończenie dodać, że praca prof. Vaněčka zbiegła się z 500-leciem narodzin Mistrza Wiktoryna ze Všeřd i jest rodzajem uczczenia tej wielkiej postaci przez czeską naukę historycznoprawną.

ZDZISŁAW KACZMARCZYK (Poznań)

Valentin Urfus, *Zdomácnění směněného práva v českých zemích a počátky novodobého práva obchodního*, Praha 1959, Nakladatelství Československé Akademie Věd, Sekce ekonomie, práva a filosofie, Právě-historická knižnice, sv. 3, s. 302.

Praca V. Urfusa podzielona jest na pięć części. W pierwszej z nich daje autor zarys rozwoju prawa wekslowego i handlowego od ich początku aż do XVIII w. Następna część poświęcona jest omówieniu ogólnych warunków i założeń przyjęcia się prawa wekslowego oraz powstania prawa handlowego na ziemiach czeskich na przełomie XVII i XVIII w. Część trzecia zawiera omówienie reguł obowiązujących w stosunkach wekslowych i handlowych na ziemiach czeskich oraz próby kodyfikacji prawa wekslowego w pierwszej połowie XVIII w. Czwarta część traktuje o sądach „wekslowych i merkantylnych” na ziemiach czeskich oraz o początkach prawa handlowego tamże, zaś część ostatnia — o początkach teoretycznej literatury dotyczącej prawa wekslowego i handlowego na ziemiach czeskich. Na końcu książki zamieszczono szereg wzorów czeskich formularzy wekslowych z XVIII w., zaczerpniętych z *Tractatus de cambio*, V. X. Neumanna (Praha 1715), z projektu czeskiego prawa wekslowego z 1736 r. oraz z dzieła J. von Jordana pt. *Systematische Darstellung des bürgerlichen Rechts im Königreiche Böhmen* (Praga 1795—1797), streszczenie w języku niemieckim i wykaz znajdujących się w książce ilustracji.

Trudności, jakie autor musiał pokonać przy pisaniu swej pracy, były znaczne. Jak słusznie zaznacza on w przedmowie, poważną przeszkodą było m. in. niewątpliwie to, iż szereg ważnych kwestii dotyczących rozwoju czeskiego prawa wekslowego i handlowego nie było dotychczas poruszonych w czeskiej literaturze naukowej, lub też nie dawała ona ich ostatecznego rozstrzygnięcia. Toteż autor musiał samodzielnie rozstrzygać takie problemy, jak kwestia rozwoju czeskich organizacji kupieckich, kwestia charakteru prawa kupieckiego na ziemiach czeskich, kwestia przepisów prawnych dotyczących lichwy itp. Wymagało to wiele trudu, ale przyniosło cenne i ciekawe wyniki.

Za okres decydujący dla początków przyjmowania się prawa wekslowego, a także w znacznym stopniu dla początków prawa handlowego na ziemiach czeskich uważa autor czasy, które nastąpiły po bitwie pod Białą Górą. W okręgu śląskim państwa czeskiego doszło już w drugiej połowie XVII w. do skodyfikowania najważniejszych norm obrotu wekslowego (statutowe wrocławskie prawo wekslowe). Na przełomie XVII i XVIII w., w związku z rozwojem stosunków kredytowych, rozpoczęła się i na pozostałych ziemiach czeskich recepcja reguł dotyczących formy weksla i posługiwania się nim, a to ostatnie szybko przybrało znaczne rozmiary. Weksel został recypowany na ziemiach czeskich w tej formie, jaka ustaliła się ostatecznie w obrocie ogółouropejskim. Jednakże weksel był na ziemiach czeskich prawie bez wyjątku środkiem miejscowego obrotu kredytowego i służył do zaciągania kredytu krótkoterminowego. Posługiwano się tam wekslem w stosunkach kredytowych między zaciągającą pożyczki szlachtą i nie należącymi do tego stanu wierzycielami. Ponieważ czeskie sądy nie przyznawały żadnych ułatwień procesowych i egzekucyjnych przy dochodzeniu roszczeń wekslowych, pod koniec XVII w. na ziemiach czeskich wysunięte zostają żądania utworzenia specjalnego sądu handlowego i wekslowego, w którym wierzyciele nie należący do stanu szlacheckiego łatwiej mogliby dochodzić swych należności wekslowych od szlachty. Wysuwano też żądanie, aby normy prawa wekslowego zostały oficjalnie uznane za obowiązujące wszystkie osoby, bez względu na ich przynależność stanową.

Ta sprzeczność interesów mieszczaństwa i szlachty wystąpiła jeszcze wyraźniej w pierwszej połowie XVIII w., gdy absolutystyczne państwo przystąpiło do ustawowego uregulowania obrotu wekslowego w myśl zasad merkantylizmu. Dokonywane w ciągu pół wieku próby kodyfikacji odpowiednich przepisów doprowadziły do ostrych konfliktów między mieszczaństwem i popierającą je grupą wyższych urzędników z jednej strony, a szlachtą z drugiej i zakończyły się niepowodzeniem wskutek oporu wysokiej arystokracji. Jedynym rezultatem, odpowiadającym interesom państwa w tej dziedzinie, była ogólniejsza choć niezbyt wyraźna recepcja wrocławskiego prawa wekslowego.

Po raz pierwszy stosunki wekslowe na ziemiach czeskich zostały ustawowo uregulowane patentem z 1763 r., który wprowadził tam austriackie prawo wekslowe. Z tą chwilą zakończył się w Czechach okres przeważnie zwyczajowego przyjmowania się prawa wekslowego. Patent z 1763 r. zrealizował żądania wysuwane w projektach kodyfikacyjnych z pierwszej połowy XVIII w.: wprowadził zasady prawa wekslowego obowiązujące wszystkie osoby bez względu na ich stanowisko i przynależność społeczną oraz ustanowił sądy „wekslowe i merkantylne” w najważniejszych miastach czeskich. Ta ostatnia okoliczność miała wielkie znaczenie z tego względu, że odtąd każdy wierzyciel wekslowy mógł korzystać z przyspieszonego trybu egzekucji i nie musiał stosować się do feudalnych zasad właściwości sądów.

Z ustanowieniem sądów „wekslowych i merkantylnych” wiąże autor właściwy początek prawa handlowego na ziemiach czeskich. Oczywiście, nie chodzi tu o takiego rodzaju uregulowanie prawne stosunków handlowych, jakie znajdujemy w najważniejszych kodyfikacjach handlowych z XIX w. Prawo handlowe, wytwarzające się na ziemiach czeskich po 1763 r., nie było zjawiskiem prostym i jednolitym. Stanowiło ono przejście od feudalnego prawa kupieckiego do rozwiniętego prawa handlowego epoki kapitalizmu. Najbardziej charakterystyczną cechą tego wytwarzającego się prawa było to, że za stosunki handlowe uznawało ono jedynie stosunki między kupcami. Można więc określić to prawo jako prawo kupców, jednakże nie kupców zorganizowanych w cechu, lecz kupców w rozumieniu norm prawa administracyjnego (według nich byli kupcami także właściciele manufaktur). Ab-

solutna przewaga norm administracyjnych w dziedzinie prawnej regulacji działalności handlowej, występująca na ziemiach czeskich w drugiej połowie XVIII w. trwała do pierwszej połowy XIX w. Przyczynę tego, że prawo handlowe powstawało na ziemiach czeskich w takiej postaci, upatruje autor w fakcie, iż w okresie poprzednim nie istniało tam kupieckie prawo cechowe, mające względną odrębność w ramach prawa miejskiego.

Prawo wekslowe definitywnie przyjęło się na ziemiach czeskich w latach siedemdziesiątych XVIII w., kiedy skonsolidowała się działalność sądów „wekslowych i merkantylnych”. Innymi okolicznościami, które przyczyniły się także do tego przyjęcia się, były: dalszy rozwój stosunków wekslowych i szybkie zwiększanie się znajomości zasad obowiązujących w tych stosunkach. Znajomość ta już w okresie poprzednim była w poszczególnych wypadkach dość znaczna. Za przykład może tu posłużyć *Tractatus de cambio*, V. X. Neumanna, cytowany często w projektach kodyfikacyjnych z pierwszej połowy XVIII w. Jako inne dzieła z XVIII w., pośrednio lub bezpośrednio dotyczące prawa wekslowego na ziemiach czeskich, wymieniam Urfus jeszcze: *Contractus literarius bis redivivus seu literarum obligatio ante Justinianum nata, a Just niano resuscitata ac post Justinianum per industriam mercatorum denuo reformata et usum suum adaptata*, M. I. Königsmana z 1725 r., *Adnotatione theoretico-practicae usibus Bohemiae accomodatae ad Joannis Ortwinii Westenbergii Principia juris juxta ordinem Pandectarum*, F. V. Stephana z lat 1777—1778; *Einleitung zu den prakt'schen Vorlesungen*, F. J. Grosse z 1777 r. oraz *Systematische Darstellung des bürgerlichen Rechts im Königreiche Böhmen*, J. von Jordana. To ostatnie dzieło jest pod względem historycznoprawnym szczególnie cenne dlatego, że zawarte w nim odosobnione poglądy jego autora zwiastują początek przewycięzania dawnych teorii prawa wekslowego, reprezentowanych w Czechach głównie przez V. X. Neumanna i jego następców. Dzieło Jordana zamyka zarówno początkowy okres naukowego opracowywania teorii weksla na ziemiach czeskich, jak i okres przyjmowania się prawa wekslowego na tym obszarze.

Ciekawa, przejrzyste napisana i oparta na sumiennych badaniach archiwalnych książka Urfusa stanowi cenny wkład do historii prawa czeskiego.

CEZARY KUNDEREWICZ (Warszawa)

Jiří Klabouch, *Politický konsens k manželství v Čechách (Z novějších dějin manželství v našich zemích)*, Rozpravy Československé Akademie Věd, 1960, Z. 5, R. 70, Řada společenských věd, Praha 1960, s. 90.

J. Klabouch poświęcił swą rozprawę bardzo interesującemu problemowi zezwolenia administracyjnego na zawarcie małżeństwa w Czechach. Początki ingerencji władzy państwowej w tym kraju w sferę związków małżeńskich niektórych warstw ludności sięgają roku 1497, kiedy Władysław II wydał dekret nakazujący, aby poddanki, które poszły za mąż do majątku innego pana, zostały bez względu na zawarty związek małżeński zwrócone ich panu. Prawa ziemskie z lat 1549 i 1564 wyraźnie stwierdzały, że owdowiała poddanka nie może pójść za mąż do majątku innego pana bez zezwolenia swego pana. Była to pierwsza norma generalna, ograniczająca swobodę zawierania małżeństw w większym stopniu niż to czyniły przepisy prawa kanonicznego. Toteż duchowieństwo zaczęło je respektować dopiero po upływie pewnego czasu. Od początku XVI w. zaczęły w Czechach ukazywać się także przepisy partykularne, które zakazywały poddanym zawierania małżeństw